

vesznek fel a tanszékre. Jelenleg már 48 diák tanul itt, köztük néhányan román anyanyelvűek vagy éppen vegyesházasságbeliek, és itt csiszolják magyar nyelvtudásukat.

Iduna költészetének tanítása a polgári iskolában

Bárdos József igen szuggesztív írásban és ritka szép elemzéssel mutatja be az Iskolakultúra korábbi számában (1) Iduna, azaz Szász Károlyné hamvas költészetének hangulatvilágát. Javasolja, hogy a tanítás során foglalkozzunk az ő műveivel is. Költészetének szépségére már régebben is felfigyeltek a tankönyvírók, s néhány versével a polgári iskolai tanulók is megismerkedhettek. Hogy mit tanítottak Iduna költeményeiből, s mely más költő verseivel együtt, azt az alábbiakban próbálom érzékeltetni.

1876 és 1927 között négy tankönyvszerző kilenc tankönyvben foglalkozott Iduna verseivel. Tizennégy verséből hármat tanítottak. Egy tankönyvben a Tanítsatok (1876), három tankönyvben a legszebbnek tartott Vágy (1909, 1925, 1927), négy tankönyvben pedig a Jő a tavasz – az Apróságok című vers harmadik része – (1883, 1886, 1890, 1908) található. A tavasz és az elmúlás érzésvilága sajátosan ötvöződik a „Jő a tavasz” kezdetű szöveghűen idézett versben:

*Jő a tavasz illat árad
Ébred a vidám madárdal.
Zöld az erdő, vig a patak.
Föld és menyország mosolyganak.
Suttog a fű, jár a szellő.
Aranyos szélű a felhő.
Ég a nap láng-szenvedélytel,
Édes almot hoz az éjjel.
Gyönyör, élet minden másón:
Csak nekem nincs gyógyulásom.*

Érdekes lehet összehasonlítani, hogy mely versekkel tanították együtt Iduna költeményeit. A sorban első hely illeti férjének, Szász Károlynak Iduna című – itt betűhűen közölt – versét, mely a fiatalon elhunyt feleségnek állít emléket „szerelmi tájdalmának szent önzésével”, ahogy Beöthy Zsolt jellemezte.

*Ne kapd föl nevét kőszá hir!
Adj néki nyugtot néma sir!
Fedezd-be árnynyal, zöld berek!
Felejtsetek-el emberek!
Nem élt a végett: hogy nevét
A hir szellője hordja szét.
S ha dalolt: mint a csalogány
Magának énekelt csupán.
Szelid dalán, – mit tudta ő:
Elmereng-é az átmenő?
Vagy pusztában elhangzik-e
Lelkének hangja: éneke?*

*Hagyjátok el hát, hadd legyen
Felejtett sírja jeltelen;
És néma hideg sirkövén
Ne légy köny: csak az enyéim!
Ne több virág: mint a melyet
A jó természet ültetett;
Ne több dal: csak mit egy szelid
Bús csalogány énekel itt.
Felejtsetek el emberek!
Fedezd be árnynyal zöld berek!
Adj néki nyugtot, néma sir.
Ne kapd föl nevét, kőszá hir.* (2)

Szász Károlynak Iduna emlékéét megörökítő verse négy tankönyvben található (1904, 1908, 1925, 1927).

Ezek közül egy tankönyvben (1904) önállóan – Iduna versei nélkül – szerepel. Ebben az esetben azonban Gyulai Pál „Szeretnélek még egyszer látni” című versével együtt tanítják. Gyulai Szász Károlyhoz hasonlóan korán elhunyt hitvesére emlékezik, aki nem volt más mint *Petőfiné* testvére, *Szendrey Mária*. Részlet a versből:

*Szeretnélek még egyszer látni
Meggyógyítna egy pillanat,
Mit szenvedtem, feledni tudnám,
S még egyszer örömet feldúltnám
Éretted ifjúságomat. ...*

Gyulai másik, az előbbiekkal együtt tanított verse a szabadságharcban elesetteknek szentelt emléket. Ez a vers a „Szüreten”. („Fa alatt a dombok alján./ ül mereng egy fiatal lány./ Szeméből könnyet törül ki./ Már rég mennyasszony szegény./ De sírját nem tudja senki./ Hol nyugszik a völegény.”)

A többi tankönyvben Szász Károly említett versét Iduna egy-egy versével (1908-ban „Jó a tavasz”, 1925-ben és 1927-ben a „Vágy”) együtt tárgyalják a tankönyvek, lehetőséget adva az elmúlás felett érzett fájdalom költői kifejezéseinek egybevetésére.

Iduna fent említett három versét – Szász Károly mellett – más költők hasonló hangulatú verseivel tanítják együtt a polgári iskolai, főképp a leányiskolai tankönyvekben. Ezek a költemények a tankönyvírók bevallott szándéka szerint érzelmileg kívánnak hatni a tanulóra, s a női lélek érzelmi világát kívánják közelebről megismertetni. A tanulók erkölcsi felfogását, a gyermeki lelket szeretnék alakítani a lélek érzéseinek költői kifejezésével, a női lélek tulajdonságainak bemutatásával

Iduna versei közül elsősorban a „Tanítsatok” („...S te ősszel lehulló levél./ Mely szelek játéka levél/ Hulló csillag, kihamvadt láng/ Föllobbant s kialvó világ:/ Ah, tanítsatok meghalni!/) című verssel együtt oktatottakat mutatjuk be.:

1. A „Tanítsatok” című vers együtt szerepel:

Petőfi „Honfidal”-ával, mely együttérzés, vallomás és hűség a hazához („Nő búm, ha sötétetni kezd, /Hazám fölötted.”) és

Lévay József: „Ha meghalok” című, az elmúlás hangulatát hordozó lírai dalával. („Ha meghalok, szellő legyen belőlem./ Járó-kelő holdvilágos mezőben/ Emberektől elbújdosott fájdalom./ Melyet el nem oltthatott a sírhalom.”)

Ezen költemények között található még *Petőfi* „Az árva leány”, aki az anyját siratja („Virágot ültettem/ Anyám sírhalmára/ Harmat nem is kell, mert/ Könyvem csorog rája”), valamint *Bajza Józsefnek* a boldogtalanságát ecsetelő „A violához” című verse. („Hervadj, hervadj száradon/ Mit nevensz réám?/ Nincs kinek letörjelek./ Hervadj violám!”)

2. A „Jó a tavasz” című verset együtt tanulják többek között az alábbi művekkel:

Szendrey Júlia borongós lelki hangulatát idéző: „Kezd már tombolni”, („Fölöttem már őszi ég borong/, S lelkem zilálja őszi fergeget;/ Letép-e róla minden örömet, Miként a fáról a leveleket?”),

Kisfaludy Sándor, a mulandóságot megéneklő: „Himfy Dalai” (részletek),

Petőfi „Honfidal”, „Árva leány”,

Tóth Kálmán (1831-1881) a fiait elvesztett és utánuk tévő „A lengyel anya” és „Őszi idő” („Ablakomon ide szürkül be az ég./ Kérdem: lesznek-e én boldog még?/ Őszi eső hull szomorún, csendesesen,/ Minden csöppje azt susogja: soha nem/ – Soha sem!”) stb. című költeményekkel.

Végül megemlíthető Gyulai Pál közismert verse, az „Éji látogatás” (Három árva sír magában...)

A vágy egy más élet után, vágy a halál, a megnyugvás, a természet után mind egy-egy érzésvilágot fejez ki. A hitves, az édesanya, a gyermek, a boldogság és az emlékek, a haza, az elesettek után vágyakozó költői hangulatokat idéző költeményeket ismerhetett meg így a tanuló. Ismertetésünkben a harmadik vers még címében is jelzi a vágyakat.

3. A „Vágy” című verssel („Vigyetek el, vigyetek el./ Így szenvedőn betegen!/ Oda vágyik ez a kebel,/ Itt a lég is idegen.”) együtt tanulják:

Arany János: „Vágy” („Nem itt, nem itt van az én világom!/ Más vidék az, ahová én vágyom!/ Illatosabb, napfényesebb róna,/ Mintha nem is az a napja volna”),

Szendrey Júlia: „Kezd már tombolni” és a borús lelki állapotát tükröző „Sötét óra” („Naponként árva egy reménnyel/ S egy csalódással gazdagabb,/ Szívünkéből ekként fogy az élet,/ Cseppenként így fogy, úgy apad. – Oh örök álom, miért késele?! Miért nem fogod be szemeim?/ Nem róttam le még tartozásom?/ Vannak még sírni könnyeim?”)

Szász Károly: „Iduna” – című alkotásokat.

Egy alkalommal pedig – többek között – *Tompa Mihály* „lbolya álmai” metaforikus virág-regéjé-vel olvasható együtt „A vágy”, mely az ibolya vágyait testesíti meg.

Ugyancsak Tompától való az „Összel” című vers, melyben az elmúlás, a halál gondolatával foglalkozik a már betegeskedő költő, melankolikus hangon. („A mennyet borongni látom/ Dér-harmat függ a faágon; Fogy az élet észrevétlen/ Lassúbb, lassúbb érítésben. – Rétek halvány kis virága/ Hulló lombja a bereknek!/ Vonuló dal, mért szeretlek?/ – Elvesztitek nemsokára!”)

A tankönyvszerzők polgári iskolai tanárok voltak: *Kerékgyártó Elek* (1847-1925) tanár igazgató, számos cikk szerzője *Kemenczky Kálmánnal* írt a múlt század hetvenes éveiben. *Gyulay Béla* (1844-1910) fővárosi polgári iskolai igazgató, az „erkölcsnemesítő egyesület” titkára, a múlt század végén írta tankönyveit és pedagógiai cikkeit. *Weszeley Odón* (1867-1935), polgári iskolai tanár, a neveléstudomány jeles képviselője, neves tankönyvszerző önálló felfogású tankönyveivel emelkedett ki e század első évtizedeiben. *Ágostonné Jenny Edit* polgári iskolai igazgató és *Wehnerné Parall Olga* tanárnő együtt írták egyetlen tankönyvüket 1909-ben, mely szintén *Weszeley* nevéhez fűződik. Ő szerkesztette ugyanis a „Polgári iskolai tankönyvek tára” című sorozatot, melyben a két tanárnő tankönyve megjelent.

Érdeemes szemügyre venni ezeket a tankönyveket, melyekben Szász Károlyné (Iduna) mára elfeledett verseivel ismerkedhetünk meg, márcsak azért is, mert bepillantást nyerhetünk a régmúlt idők tananyagkiválasztási szokásaiba. Láthatjuk, hogy miképp erősítették meg valamely költemény hatását, más hasonló, az érzelmekre ható művekkel. Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy stilisztikai és műfaji szempontból is egybevetették e költeményeket.

Sok szép és alig ismert verset fedezhetünk fel még Iduna biedermeier hangulatú versei mellett a polgári iskolai magyar tankönyvek tanulmányozása során, mégha ez az érzésvilág a ma olvasójához nem is áll oly közel.

JEGYZET

(1) *Bárdos József*: Tanítsuk Idunát. = Iskolakultúra, 1994/3. sz., 15-22. p.

(2) *Szász Károly*: Költemények. 2. köt. Pest, 1861, Heckenast. 85-86. p.

HORÁNSZKY NÁNDOR

Megformálható-e a megformálhatatlan?

Jegyzetek Csiky Tibor oeuvre-kiállításához

Lassan, de talán helyére kerül az előző évtizedek modernista törekvéseinek szimbolikája. A műveknek, a művészetnek az a kettős szerepe, ahol az alkotói tevékenység szükségképpen többféle üzenet hordozójává válhatott. Az *esztétikai* minőségek és azok elengedhetetlen etikai relevanciái adják a probléma egyik oldalát. Vajon a morális szerep vállalása mindig együtt járt a műalkotás teremtésének valóságával? S az érem túlsó fele hordozza a másik dilemmát. Miért, milyen oknál fogva vált „veszélyessé” a hatvanas évek konstruktivista és geometrikus törekvése, s miért várt hasonló szerep – ha enyhébb és némileg módosult formában is – a hetvenes évek konceptualista irányaira?